

О. М. Присяжнюк

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ (20–80-ті рр. ХХ СТ.)

Історія становлення сфери охорони пам'яток культурної спадщини в Одеській області є особливим процесом в розвитку культури регіону. Він дуже тісно пов'язаний з формуванням законодавчої бази у цій сфері та напряду залежить від загальних процесів, які відбувались у країні.

На жаль, по історії формування системи охорони культурної спадщини в Одеській області ґрунтовних і узагальнюючих праць в науковій літературі немає. Єдиною досить значною роботою, яка розглядає діяльність однієї зі складових ланок цього процесу, а саме Одеської обласної організації УТОПК, є робота Н. Щербини. [1]

Метою даної роботи, є дослідження історії формування системи охорони пам'яток культурної спадщини в Одеській області в період з 20-х по 80-ті роки ХХ ст.

Так, постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 16 червня 1926 р. затвердила “Положення про пам'ятки культури і природи”, яке визначило правові засади для реорганізації і вдосконалення системи органів охорони культурної спадщини, що відобразилось і на Одеській області. [2]

Так для безпосереднього нагляду за збереженням пам'яток на Півдні УСРР на базі історико-археологічного музею в Одесі була створена крайова інспектура охорони пам'яток культури, яку очолив професор С. С. Доложевський. Одеській крайовій інспектурі підпорядковувались такі округи, як Херсонська, Миколаївська, Первомайська, Кіровоградська, Криворізька та Мелітопольська.

Одеська крайова інспектура в межах своїх округ відала питаннями охорони і використання пам'яток культури, зокрема їх обліком, наглядом за станом збереження і реставрації, експертизою речей науково-художнього значення, які вивозилися за кордон, а також здійснювала контроль за виконанням інструкцій, звітувала у справах охорони пам'яток і вела всю поточну роботу щодо пам'яток місцевого значення. [3]

Крім державного органу у галузі охорони пам'яток культу-

ри і природи почали діяти нові громадські інституції — Український комітет охорони пам'яток культури та Український комітет охорони пам'яток природи. За правовим статусом це були міжвідомчі органи з науково-консультативними повноваженнями та окремими оперативними функціями.

Місцевими органами УКОПК були крайові комісії охорони пам'яток культури (при крайових інспектурах у Києві, Харкові, Одесі і Дніпропетровську), а також округові і місцеві комісії охорони пам'яток культури при округових, міських та районних виконкомах.

Крайові комісії — це консультативні органи при інспектурах охорони пам'яток культури. До них входили представники державних, наукових і господарських установ і організацій, фахівці що дбали про збереження історико-культурних цінностей. Наприклад, згідно з положенням, Одеська крайова комісія реєструвала пам'ятки, складала кошториси на їх охорону, піклувалася про ремонт і реставрацію, вносила до державних органів відповідні пропозиції, а також сприяла роботі округових і місцевих комісій охорони пам'яток культури і природи при виконкомах Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів тощо. [4]

24 серпня 1963 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову про впорядкування справи обліку та охорони пам'яток архітектури на території Української РСР. Постановою затверджено список пам'яток архітектури республіканського значення, до якого було включено 35 цінних архітектурних об'єктів, що бралися під державну охорону. 21 липня 1965 р. Урядом республіки затверджено також список пам'яток мистецтва, історії та археології республіканського значення, всього 374, у тому числі мистецтва — 115, історії — 117 та археології — 142.

На основі проведеної паспортизації за пропозицією Держбуду УРСР і Міністерства культури УРСР Рада Міністрів УРСР 6 вересня 1979 р. прийняла постанову “Про доповнення списку пам'яток містобудування і архітектури Української РСР, що перебувають під охороною держави”. Додатково під державну охорону було взято більше 1000 об'єктів зодчества VI — початку XX ст.

Наступним важливим етапом є підготовка багатотомного Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР. ЦК КПРС

схвалив пропозицією Академії наук СРСР, Міністерства культури СРСР, Держкомвидаву СРСР про його видання.

Звід пам'яток історії та культури став офіційним державним документом, що мав включити всі пам'ятки, які перебувають або повинні перебувати під охороною держави. [5]

У 1968 р. Держбуд УРСР уперше склав і затвердив список стародавніх міст, селищ і сіл Української РСР, проекти планування і забудови яких повинні погоджуватися з органами охорони пам'яток. До цього списку, окрім 20 інших обласних центрів, увійшла Одеса. Крім того, до окремого переліку старовинних середніх і малих міст, селищ та інших населених пунктів, які зберегли пам'ятки історії, архітектури, археології і мистецтва, увійшло село Роксолани на Одещині.

При Держбуді УРСР було створено спеціальне науково-реставраційне виробниче управління, яке мало свою виробничо-реставраційну майстерню в Одесі.

У перші повоєнні роки ЦК КП(б)У та РНК України ухвалили ряд рішень стосовно загальних проблем збереження історико-культурної спадщини, що не тільки позитивно вплинуло на відновлення системи органів охорони культурної спадщини, але й продовжило її розбудову.

У грудні 1948 р. уряд республіки затвердив постанову "Про заходи до поліпшення охорони пам'яток культури на території УРСР", за якою функції охорони пам'яток культури, нагляду за їх утриманням та збереженням покладалися на місцеві органи влади: виконавчі комітети обласних, міських, районних, селищних та сільських рад депутатів трудящих.

Водночас із процесом становлення пам'яткоохоронних органів у середині 50-х рр. відбувався розвиток концептуальних засад збереження історико-культурної спадщини. Вперше проголошувалися пам'ятками ансамблі та комплекси, до яких належали міста, населені пункти, що зберегли історичне планування, або значну кількість історико-культурних будівель та споруд. До такого затвердженого списку історичних міст була віднесена і Одеса [6].

Але в цей же самий час обсяги асигнувань на відбудову пам'яток практично не змінювалися. Як наслідок, на початку 60-х рр., більшість зареєстрованих історико-культурних пам'яток перебували лише у задовільному стані. У важкому

стані знаходилася більшість пам'яток архітектури. Серед зруйнованих в Одесі у ці роки архітектурних шедеврів — палац Воронцова.

Після прийняття Радою Міністрів УРСР у серпні 1965 р. постанови “Про організацію республіканського добровільного Товариства охорони пам'яток історії і культури Української РСР”, осередок цієї однієї з масових громадських організацій України з'являється і в Одесі. [7,8].

У листопаді 1966 р. в Одесі на установчій конференції була створена Одеська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, головою правління якої було обрано відомого вченого, краєзнавця З. Першину. До складу правління увійшли представники партійно-державного апарату, вчені, наукові співробітники музеїв, архівів міста та області.

На Товариство покладалося завдання широкої пропаганди збереження культурних цінностей і розробка законодавства у цій галузі, громадський контроль за охороною, використанням, ремонтом і реставрацією пам'яток.

Одним із напрямків роботи Одеської обласної організації Товариства стало залучення широкої громадськості до охорони і збереження пам'яток, які мали наукову, історичну, культурну та художню цінність, вивчення і популяризація історичних, археологічних пам'ятників, пам'яток архітектури, мистецтва. Значну роботу проводила обласна організація і у справі спорудження нових пам'ятників, реставрації існуючих. Так, за сприянням Товариства на Одещині до кінця 60-х рр. було споруджено 37 пам'ятників, упорядковано 420 братських могил, 25 меморіальних дошок увічнило пам'ять героїв Другої світової війни. Визволенню Одещини присвячені пам'ятники маршалу С. Тимошенку в с. Фурманівка Кілійського району, полковнику С. Артеменку в с. Малинівка Іванівського району. [9]

Вздовж головного рубежу оборони міста, який становив 60-кілометрову дугу, було створено комплекс пам'ятників на честь воїнів, які загинули під час оборони. До 20-ї річниці Перемоги у Другій світовій війні на Одещині були приведені в належний стан могили радянських воїнів і партизан, які загинули під час війни. На містах воєнних дій було встановлено монументи, пам'ятні знаки, меморіальні дошки. До 25-річчя

звільнення Одеси було відкрито музей “Партизанська слава” в с. Нерубайському. Всього в селах Одеської області на братських могилах захисників було встановлено 40 монументів [10].

Одеська обласна організація Товариства систематично видавала проспекти, розробляла екскурсійні маршрути, цикли лекцій, організувала їх читання та проводила екскурсії по Одесі, у катакомби с. Нерубайське, де під час війни знаходилися партизани та підпільники, а також проводила значну пропагандистську роботу серед населення міст і сіл області. Однією із форм пам’яткоохоронної діяльності Одеської обласної організації Товариства стали громадський контроль за охороною, використанням, ремонтом і реставрацією пам’яток, незалежно від їх відомчої приналежності, розробка заходів і рекомендацій щодо ремонту, реставрації і консервації пам’яток, обговорення проектів і забудов населених пунктів, активне сприяння створенню місцевих народних краєзнавчих і меморіальних музеїв тощо. Краєзнавчий актив, який створювався при народних музеях області, був важливою складовою діяльності Товариства у справі охорони пам’яток історії та культури. Постійно зростала кількість як самих організацій, так і кількість членів Одеської обласної організації товариства охорони пам’яток історії та культури. Так, у 1970 р. в області діяло 2053 організації, які нараховували 110 тисяч чоловік, у 1976 р. — 3034 організації, які нараховували 591 308 чоловік, у 1983 р. на Одещині діяло 3125 організацій, а число членів сягало 808 264 чоловік.

У 70-х рр. Одеською обласною організацією товариства охорони пам’яток спільно з одеськими музеями було видано “Каталог пам’ятників історії та культури області”, складено карту розташування пам’ятників культури на території Одеської області, підготовлено рішення міського виконавчого комітету про встановлення мармурових меморіальних дошок з бронзовими барельєфами на будинках, де жили та працювали в Одесі видатні діячі комуністичної партії та радянської держави В. Ленін, В. Воровський, Р. Землячка, Ж. Лябурб, а також було внесено пропозиції про поступову заміну меморіальних дошок тридцяти двом революційним та Військовим діячам та видатним постатям науки та культури.

Члени правління Одеської обласної організації брали участь у обговоренні проекту пам’ятника “Місту-герою Одесі”, проек-

тів пам'ятників у містах і селах області, які були встановлені на честь оборони Одеси у роки війни. Крім того, члени правління обласної та районних організацій Товариства брали активну участь у створенні народних музеїв та музейних кімнат, що діяли на громадських засадах на Одещині. Вже у 1967 р. в області було створено 50 народних музеїв (з них 18 у середніх школах), 31 музейну кімнату та 150 кутків бойової та трудової слави.

Наприкінці 60-х рр. виконавчими комітетами місцевих рад депутатів трудящих було проведено паспортизацію пам'яток, які були розташовані на території Одеської області, проведено значну роботу щодо їх охорони та збереження.

В 1966 р. на Одещині на державному обліку знаходилося 1150 пам'яток, з них 36 пам'яток архітектури, 270 — археології, 27 пам'ятників Вітчизняної війни 1941 — 1945 рр., 420 поховань воїнів, 21 поховання учасників революційного руху, 5 бюстів, 196 пам'ятників В. Леніна, діячів партії і уряду, 104 меморіальні дошки [11].

Поряд з цим, при паспортизації багато пам'яток історії, археології, мистецтва не було включено до обліку. Частина пам'яток, які було прийнято до обліку, знаходилися у незадовільному стані, без ремонту, реставрації і нагляду. Не всі районні відділи культури заключили з колгоспами, підприємствами, школами "Охранные обязательства" щодо охорони і збереження пам'яток історії та культури.

З метою поширення знань про пам'ятки історії та культури у кінці 60-х — на початку 70-х рр. були створені в обласних організаціях Товариства народні університети. Так, у 1969 р. при правлінні Одеської обласної організації було відкрито дворічний народний університет на базі Одеського державного університету ім. І. Мечникова. У 1970 р. такий університет почав діяти на базі Ізмаїльського історичного музею О. Суворова, а у 1972 р. — на базі Білгород-Дністровського краєзнавчого музею. Слухачами університетів були студенти, вчителі, робітники та ін. Після закінчення цих університетів випускники (понад 50 чоловік) мали право стати на громадських засадах лекторами, екскурсводами, створювати народні музеї на підприємствах, у школах та інших навчальних закладах [12].

У 70-ті рр. діяв відомий у республіці народний університет пропаганди пам'ятників історії та культури м. Одеси (ректор

П. Каришковський). За підсумками республіканського конкурсу народних університетів пропаганди пам'ятників культури за 1972 — 1973 навчальний рік його було визнано найкращим в Україні, досвід роботи народного університету було розповсюджено у всіх обласних організаціях. Значну роботу в 70 — 80-ті рр. на Одещині проводили Білгород-Дністровський народний університет (ректор Г. Сергієнко) та єдиний в республіці Одеський міський молодіжний університет міжнародних відносин (ректор В. Соколов) та ін. В цілому наприкінці 70-х на початку 80-х рр. в Одеській області працювало 394 народних університети, в яких налічувалося 1580 факультетів, філіалів і відділень і навчалосся близько 169 тисяч слухачів. В роботі університетів брали участь на громадських засадах близько 11 тисяч викладачів, з яких 800 мали вчені ступені докторів і кандидатів наук [13].

Для якісного поліпшення роботи Одеської обласної організації Товариства у 70-х рр. було створено бюро пропаганди на громадських засадах у містах області — Ізмаїлі, Білгород-Дністровському, Рені, Болграді, Кілії, Котовську. Важливими напрямками роботи бюро пропаганда пам'яток історії та культури шляхом їх популяризації у періодичній пресі, у виступах по радіо і телебаченню, у лекційній роботі. У 1971 р. при обласному правлінні лекторською групою бюро пропаганди, яка налічувала близько 100 чоловік, було прочитано 1117 лекцій. Значну плідну роботу щодо лекційної і екскурсійної пропаганди пам'яток історії та культури проводило Ізмаїльське бюро пропаганди — 200 лекцій (керівник А. Гасанова), Білгород-Дністровське — 180 лекцій (керівник П. Авербух), Болградське — 150 лекцій (керівник Г. Фетов). На 1 березня 1972 р. в Одеській області було створено 8 бюро пропаганди пам'яток, які працювали на громадських засадах при правліннях міських і районних організацій Товариства. Бюро пропаганди для підвищення рівня історико-краєзнавчої роботи займалося видавничою справою. У 70-х рр. друком вийшло кілька видань — “Одесский оперный театр — памятник архитектуры и искусства”, “Зеленый пояс Славы”, брошури “Памятники героического революционного прошлого Одессы и Одещины”, “Этнографические памятники Одещины”, “Исторические памятники Центрального района г. Одессы” та ін. [14].

Вагома роль Одеської обласної організації товариства охорони пам'яток історії та культури, як важливої громадської організації, без дозволу якої неможливо було використовувати під будівництво історичні місця, передавати установам, релігійним конфесіям пам'ятники архітектури, історії, була законодавчо закріплена Законом СРСР “Про охорону і використання пам'ятників історії та культури”, який було прийнято у жовтні 1976 р. Верховною Радою СРСР. Стаття 8 Закону проголошувала:

“Товариства охорони пам'яток історії та культури сприяють залученню широких верств населення до активної і безпосередньої участі в охороні пам'ятників, здійснюють пропаганду пам'ятників і законодавства про охорону та використання, активно сприяють роботі державних органів охорони пам'ятників” [15]. Проекти пам'ятників монументального мистецтва також розглядалися на науково-методичних радах Товариства охорони пам'ятників історії та культури, які об'єднували у своєму складі керівників секцій, науковців, спеціалістів різних галузей знань, представників державних установ.

Аналіз архівних документів свідчить про те, що одним із напрямків роботи Одеської обласної організації Товариства у 70-ті рр. стало виявлення та опрацювання документальних пам'яток, що зберігалися у населення. Так, у 1974 р. на базі історичного факультету Одеського державного університету ім. І. Мечникова, у складі комісії історико-революційних пам'яток була створена секція документальних пам'яток правління Одеської обласної організації Товариства, яка зробила вагомий внесок у пошук та збереження пам'яток минулого. З прийняттям у 1978 р. Закону УРСР “Про охорону і використання пам'яток історії та культури”, який чітко визначив місце документальних пам'яток серед інших, уточнив завдання їх охорони і використання, секція документальних пам'яток стала постійно діючою. До її складу входили викладачі вищих навчальних закладів, співробітники партійного архіву Одеського обкому Компартії України, Державного архіву Одеської області та його філіалу в м. Ізмаїлі, державної наукової бібліотеки ім. О. Горького, наукової бібліотеки Одеського державного університету ім. І. Мечникова, Одеського історико-краєзнавчого і Одеського літературного музеїв [16].

Секції Одеської обласної організації Товариства розробляли

наукове обґрунтування пропозицій щодо охорони, збереження, популяризації пам'яток історії і культури, спорудження нових пам'ятників, вносили свої рекомендації на розгляд організацій Товариства та виконавчого комітету обласної ради депутатів трудящих, а також пропозиції щодо реставрації, консервації, раціонального використання пам'яток. За активної участі членів Товариства були проведені роботи щодо консервації Білгород-Дністровської фортеці, реставрації церковних споруд у таких містах області як Білгород-Дністровський, Кілія, Ізмаїл [17].

Обласною, міськими і районними організаціями систематично проводився огляд пам'ятників, виявлялися об'єкти, які вимагали реставрації, виділялися значні кошти. За 70-ті рр. президією правління обласної організації на ремонт, реставрацію, консервацію пам'яток історії і культури, створення народних музеїв і поліпшення їх експозиції було виділено близько 150 тис. карбованців: на реставрацію Білгород-Дністровської фортеці — 40 тис. крб., Різдяної церкви — 10 тис., для дослідження і консервації археологічних пам'ятників у Кодимському, Ширяївському, Овідіопольському районах — 10 тис., мавзолея І. Інзова у м. Болграді — 5 тис., на реставрацію пам'ятників Приморського бульвару і графу М. Воронцову — близько 20 тис., для створення музею Г. Добровольського — 3 тис., для створення музеїв у середніх школах м. Одеси — понад 3 тис. [18].

У першій половині 80-х рр. на Одещині, як і в цілому по Україні, певного значення надавалося вивченню та пропаганді пам'яток фольклору, етнографії, побуту, народної архітектури. В Одеській обласній організації товариства охорони пам'яток історії та культури відбулася реформація секцій, виникли нові секції, діяльність яких була також спрямована на вивчення, зберігання пам'яток історії та культури. Секцією археологічних пам'яток протягом 1980 — 1982 рр. було організовано чотири археологічні експедиції у райони області (Ширяївський, Кодимський, Біляївський, Овідіопольський), в яких відбувалися охоронні розкопки давніх пам'яток, були внесені пропозиції щодо поліпшення їхньої збереженості. Секція пам'ятників театру, музики й кіно проводила значну роботу щодо вивчення історичних матеріалів для увічнення пам'яті видатних діячів мистецтва, підготувала наукове обґрунтування для встановлення меморіальних дошок. Секцією науки і техніки було складено

перелік пам'ятників науки і техніки області, перелік меморіальних дошок, список діячів науки і техніки. Секція фольклору і етнографії проводила виставки, присвячені пропаганді народного мистецтва (виставка писанок, виставка українського народного мистецтва), а також виконувала значну роботу щодо створення каталогу народних майстрів Одещини.

Значну роль у пропаганді пам'яток, пам'яткоохоронної діяльності Одеської обласної організації Товариства відігравав інформаційно-методичний бюлетень “Пам'ятки України”, який виходив щоквартально у 80-х рр. Часто на сторінках бюлетеня піднімалися гострі питання охорони, реставрації, збереження пам'яток історії та культури. Так, у бюлетені № 2 за 1987 р. було опубліковано “Відкритий лист голові Одеського облвиконкому А. Печерову”, в якому було порушено питання про недоліки у справі охорони пам'яток в області. Ця публікація у червні 1987 р. була обговорена на засіданні виконавчого комітету Одеської обласної ради народних депутатів, було прийнято рішення щодо усунення недоліків. Незабаром редакція бюлетеня отримала дві офіційні відповіді від секретаря Одеського обкому компартії України Г. Максименка і голови виконавчого комітету Одеської обласної ради народних депутатів А. Печерова. У них, зокрема, зазначено, що за серйозні упущення у справі охорони, ремонту, реконструкції та збереження пам'яток облвиконкомом голові Одеського міського виконкому В. Симоненку, Біляївського районного виконкому — А. Потапову, Миколаївського — В. Калашникову, Роздільнянського — М. Шпаковському було винесено догану. Виконавчий комітет Одеської обласної ради народних депутатів доручив міським і районним виконавчим комітетам усунути відзначені у публікації недоліки, притягнути до суворої відповідальності осіб, які допустили порушення Закону Української РСР “Про охорону й використання пам'яток історії та культури”.

Була визнана незадовільною робота щодо охорони та збереження пам'яток Білгород-Дністровського, Ізмаїльського міських виконавчих комітетів, Іванівського, Ізмаїльського, Комінтернівського, Овідіопольського, Болградського і Білгород-Дністровського районних виконавчих комітетів. У прийнятому рішенні Одеської обласної ради народних депутатів було передбачено, що протягом 1989 — 1990 рр. мають бути здійснені

ні у вказаних містах і районах заходи щодо ремонту, реконструкції пам'яток історії, архітектури й археології, встановлення охоронних зон і благоустрою їхніх територій. Було передбачено ряд інших заходів по забезпеченню збереження пам'яток історії та культури. Так, протягом 1987 — 1988 рр. було заплановано виготовлення та встановлення охоронних знаків на пам'ятки археології, охоронного природного ландшафту [19].

У 80-х рр. також простежуються деякі недоліки у діяльності секцій Одеської обласної організації Товариства: багато секцій були нечисленні за своєю кількістю, видавнича діяльність деякими секціями не проводилася, а це значно знижувало ефективність пропагандистської роботи; науково-методичні секції при правлінні Одеської обласної організації були відірвані від районів області, не здійснювалося належного керівництва секціями в міських і районних організаціях Товариства. В незадовільному стані знаходилися меморіальні дошки міста. На вулицях Одеси знаходилися багато “дошок-близнюків”, тексти яких мали історичні, стилістичні помилки. Інші недоліки, які впливали на діяльність Одеської обласної організації, були пов'язані з масовістю цього руху, недостатнім залученням молоді до пам'яткоохоронної діяльності.

Робота щодо виявлення, обліку, опису, збереження і використання пам'яток історії і культури взагалі є науковою у своїй основі і повинна спиратися на обґрунтовану методичку, керуватися єдиною системою обліку і опису. Значна частина пошуківців на той час не мала необхідної кваліфікації. Це нерідко призводило до серйозних помилок в оцінці й обліку пам'яток історії та культури, безвідповідального ставлення до них, а то й до незворотніх втрат. Іноді відсутність зв'язків з відповідними державними органами, координації в діяльності організацій та осіб, що займалися пошуком пам'яток, призводило до дублювання, марних витрат людської енергії й коштів. Деякі секції проводили роботу безсистемно, пам'ятки нерегулярно досліджувались у районах області. В той же час здобутки Одеської обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, накопичений нею досвід у 60 — 80-ті рр. дають підставу стверджувати, що виявлення, охорона і використання пам'яток значно розширили джерелознавчу базу з історії краю та збільшили кількість наукових досліджень у галузі

історико-культурної спадщини, а також сприяли збереженню важливих історико-культурних цінностей і розвитку пам'ятко-охоронної справи на Одещині.

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити досить очевидний висновок — у 20 — 80-ті роки на території Одеської області завдяки унікальному симбіозу та історичному розвитку державних і громадських органів сформувалась система з вивчення, збереження та охорони історичної та культурної спадщини.

Джерела та література

1. Щербина Н. Діяльність Одеської обласної організації УТОПК зі збереження історико-культурної спадщини (60–80-ті рр. ХХ ст.) // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки: економіка, політологія, історія. — Одеса, 2006. — № 5 (25). — С. — 177.
2. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. — 1926. — № 32–33. — С. 259.
3. Наука на Україні. — Харків, 1926. — № 1. — С. 87–88.
4. Збірник матеріалів Одеської крайової комісії охорони пам'яток матеріальної культури та природи. — Одеса, 1927. — С. 21.
5. Звід пам'яток історії і культури України: Енциклопедичне видання у 28 т. / Гол. ред. В. Смолій: НАН України Ін-т історії України та ін.. — К.: Гол. ред. Зводу пам'яток історії та культури при видві “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, Київ: Кн.. 1. Ч. 1.: А–Л / Відп. ред. П. Тронько. — 1999. — С. 341.
6. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження і збереження. — К.: Інститут історії України, 1998. — С. 39.
7. Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР. — К., 1965. — № 8. — Ст. 117.
8. Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР. — К., 1967. — № 6 — 24. — Ст. 65.
9. Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії і культури: історичний нарис. — К.: Логос, 1998. — С. 53.
10. Кутузова І., Костромина Т. Город-герой помнит их имена // Одеса — 200. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої 200-річчю міста. — Одеса, 1994. — 4. 1. — С. 65–66.
11. Постанова установчої конференції Одеської обласної організації УТОПК від 15 лист. 1966 р. // ДАОО, ф. Р. 7935, оп. 1, спр. 1, арк. 27.
12. Довідка про роботу Одеської обласної організації Товариства з охорони пам'яток історії та культури за 1972 р. // ДАОО, ф. Р. 7935, оп. 1, спр. 81, арк. 31.
13. Раковский М., Сизяков А. Совершенствовать деятельность народных университетов // Знамя коммунизма. — 1978. — 17 августа. — С. 2 — 3.

14. Довідка про роботу Одеської обласної організації Товариства з охорони пам'яток історії та культури за 1972 р. // ДАОО, ф. Р. 7935, оп. 1, спр. 81, арк. 34.
15. Закон СРСР “Про охорону і використання пам'ятників історії та культури”, прийнятий Верховною Радою СРСР 29 жовтня 1976 р. // Пам'ятники України. — 1977. — № 1. — С. 21.
16. Щербина Н. Вказана праця С. — 177.
17. Довідка про роботу науково-методичних секцій при правлінні Одеської обласної організації УТОПК за 1968 р. // ДАОО, ф. Р. 7935, оп. 1, спр. 21, арк. 3.
18. Довідка про роботу Одеської обласної організації Товариства з охорони пам'яток історії та культури за 1972 р. // ДАОО, ф. Р. 7935, оп. 1, спр. 81, арк. 21.
19. Річний звіт Одеської обласної організації УТОПК про роботу юнацької секції за 1982 р. // ДАОО, ф. Р. 7935, оп. 1, спр. 347, арк. 12.

Анотації

Присяжнюк А. Н. История формирования системы охраны памятников культурного наследия в Одесской области (20 — 80-е гг. XX ст.).

В статье выделяются два основных этапа в строительстве системы охраны памятников истории и культуры на территории Одесской области — послереволюционный и послевоенный периоды. В течение первого периода важными шагами стали создание Инспектуры по охране памятников культуры и Украинского комитета охраны памятников культуры. В течение второго периода главным фактором является создание и деятельность Одесского областного общества по охране памятников истории и культуры.

Prisiaznuyk A. N. The development of the system of preserving and protecting cultural and natural treasures in the Odessa region in 1920s-80s.

The article investigates the two main periods in the development of the system of preserving and protecting cultural and natural treasures in Odessa region in 1920s-80s — the post revolution and postwar ones. The first period's crucial stages are: establishing of the Protection of Cultural Heritage Inspectorate and Committee of Cultural Heritage Protection. The main event of the second period is the establishing and work of the Association for Protection of Cultural Heritage in the Odessa region.